

BEN WILSON

Η ιστορία των πόλεων,
της μεγαλύτερης ανακάλυψης του ανθρώπου

METROPOLIS

Περιεχόμενα

Κατάλογος εικόνων	9
Εισαγωγή - Ο αιώνας των μιτροπόδεων	15
1 – Η αυγή της πόδης Ουρούκ, 4000-1900 π.Χ.	33
2 – Ο Κήπος της Εδέμ και η Πόδη της Αμαρτίας Χαράπα και Βαβυλώνα, 2000-539 π.Χ.	68
3 – Κοσμοπόδη Αθήνα και Αλεξάνδρεια, 507-30 π.Χ.	105
4 – Αυτοκρατορική μεγαλόποδη Ρώμη, 30 π.Χ. - 537 μ.Χ.	137
5 – Γασιρόποδη Βαγδάτ, 537-1258 μ.Χ.	168
6 – Πόδεις του πολέμου Λούμπεκ, 1226-1491	201
7 – Πόδεις του κόσμου Λισαβόνα, Μεδάκα, Τενοχπιτλάν, Άμστερνταμ, 1492-1666	232
8 – Η κοινωνική μιτρόποδη Λονδίνο, 1666-1820	266
9 – Οι πύδες της κοδόσεως; Μάντισεστερ και Σικάγο, 1830-1914	295
10 – Το σύνδρομο του Παρισιού Παρίσι, 1830-1914	330
11 – Οι ψυχές των ουρανοξυτινών Νέα Υόρκη, 1899-1939	364
12 – Αφανισμός Βαρσοβία 1939-45	395
13 – Ήχοι από τα προάσια Λος Άντζελες, 1945-99	439
14 – Μεγαλόποδη Λάγκος, 1999-2020	491
Ευχαριστίες	541
Σημειώσεις	543
Ευρετήριο	577

Κατάλογος Εικόνων

Πρώτη ενότητα εικόνων

Σύγχρονη αναπαράσταση της Ουρούκ, 2012. (© artefacts-berlin.de, Υλικό: German Archaeological Institute)

Εσωτερικό του Σιδηροδρομικού Σταθμού της Πενσιλβάνια, Νέα Υόρκη, φωτογραφία, 1911. (Geo. P. Hall & Son / The New York Historical Society / Getty Images)

Έφηβοι κάνουν βουτιές στο ποτάμι Ιστ Ρίβερ, Νέα Υόρκη, φωτογραφία, 1937. (*New York Times*)

Έστερ Στριτ, Νέα Υόρκη, γυάλινη διαφάνεια, 1903. (National Archives and Records Administration)

Η Παλιά Πόλη της Μπουχάρα το ηλιοβασίλεμα, φωτογραφία. (Adam Jones)

Σκηνές με τον Ταμερλάνο, Μουσείο Αμίρ Τιμούρ, Τασκένδη, ζωγραφικός πίνακας. (Eddie Gerald / Alamy Stock Photo)

Λούμπεκ και Αμβούργο, 1588, από το *Civitates Orbis Terrarum* των Franz Hogenberg και Georg Braun, Νυρεμβέργη, 1572-1616. (akg-images)

Χάρτης της Τενοχτιτλάν, από τις επιστολές του Ερνάν Κορτές, Νυρεμβέργη, 1524. (Lanmas / Alamy Stock Photo)

Πίτερ ντε Χόοκ, *Εσωτερικό οικίας με γυναίκες δίπλα σε ελαιογραφία σε καμβά*, 1663. (Bridgeman Images)

Σάμιουελ Σ. Γκρίλεϊ, Οικία Χαλ (Chicago, Ill.), Greeley-Carlson

- Company & Thomas Y. Crowell Company, «Παράρτημα χάρτη αρ. 1 – Πολκ Στριτ προς 12η Οδό, Χάλσεντ Στριτ προς Τζέφερσον, Σικάγο», χάρτης, 1895. (*Norman B. Leventhal Map and Education Center*)
- Σκηνή στον δρόμο στο Νιουκάζλ, γυάλινη διαφάνεια, περ. 1900. (Συλλογή του συγγραφέα)
- Βάιολετ Κάρσον, Μάντσεστερ, φωτογραφία, 1966 (ITV / Shutterstock)
- Βίνσεντ βαν Γκογκ, *Στα περίχωρα του Παρισιού*, ελαιογραφία σε χαρτόνι, 1866. (© Christie's Images / Bridgeman Images)
- Γκιστάβ Καγιεμπότι, *Δρόμος του Παρισιού μια βροχερή μέρα*, ελαιογραφία σε καμβά, 1877. (Charles H. & Mary F. S. Worcester Collection / Bridgeman Images)
- Εντουάρ Μανέ, *Μπαρ στα Φοδι Μπερζέρ*, ελαιογραφία σε καμβά, 1881-2. (Bridgeman Images)
- Εντουάρ Μανέ, *Κονιάκ δαμάσκηνο*, ελαιογραφία σε καμβά, περ. 1877. (Bridgeman Images)

Δεύτερη ενότητα εικόνων

- Η Σαγκάν τη νύχια. (Siyuan / Unsplash)
- Skyscraper Souls*, κινηματογραφική αφίσα, 1932. (Warner Brothers)
- Δρόμος χωρίς διεξοδο*, καρέ ταινίας, 1937. (World History Archive / Ann Ronan Collection / Agefotostock)
- Πρόγραμμα Στέγασης Κουίνσμπριτζ στη σκιά της Γέφυρας Κουίνσμπορο, φωτογραφία, 1939. (*New York Daily News* Archive / Getty Images)
- Επισκέπτες στην Έκθεση «Φουτουράμα» της General Motors, φωτογραφία, 1939. (Getty Images / Bettmann)
- Χ. Σ. Γουόνγκ, «Ματωμένο Σάββατο», φωτογραφία, 1937. (National Archives and Records Administration)
- Χένρι Ν. Κομπ, «Βαρσοβία, Αύγουστος 1947», φωτογραφία, 1947. (Henry N. Cobb)
- Κόμβος Τζατζ Χάρι Πρέγκερσον, Λος Άντζελες, φωτογραφία, 2018. (Denys Nevozhai / Unsplash)
- Τσεονγκιέτσον, Σεούλ, φωτογραφία, 2008. (Michael Sotnikov / Unsplash)

- Ρούα Γκονσάλο ντε Καρβάλιο, Πόρτο Αλέγκρε, φωτογραφία, 2012.
(Adalberto Cavalcanti Adreani / flickr www.flickr.com/photos/adalberto_ca/8248042595/)
- Τόκιο, φωτογραφία, 2017. (Erik Eastman / Unsplash)
- Σινιζούκου, Τόκιο, φωτογραφία, 2018. (Bantersnaps / Unsplash)
- Κομούνα 13, Μεντεγίν, φωτογραφία, 2011. (imageBROKER / Alamy Stock Photo)
- Λάγκος, φωτογραφία, 2018. (Alan van Gysen)

Ο Αιώνας των Μητροπόλεων

Τη σημερινή μέρα μόνο, ο παγκόσμιος αστικός πληθυσμός αυξήθηκε κατά περίπου 200.000 ανθρώπους. Το ίδιο θα συμβεί και αύριο και μεθαύριο και ούτω καθεξής. Το 2050 τα δύο τρίτα της ανθρωπότητας θα ζουν σε πόλεις. Βιώνουμε τη μεγαλύτερη μετανάστευση στην ιστορία, την κορύφωση μιας διαδικασίας που διήρκεσε 6.000 χρόνια, μέσω της οποίας θα αποτελούμε πλέον ένα αστικοποιημένο ζωικό είδος στο τέλος του αιώνα που διανύουμε.¹

Το πώς και πού ζούμε είναι ένα από τα πιο σημαντικά ερωτήματα που μπορούμε να θέσουμε στον εαυτό μας. Μεγάλο μέρος όσων κατανοούμε σχετικά με την ανθρώπινη ιστορία αλλά και την εποχή μας απορρέει από τη διερεύνηση αυτού του θέματος. Από τους πρώτους αστικούς οικισμούς στη Μεσοποταμία γύρω στο 4000 π.Χ. και εξής, οι πόλεις έχουν λειτουργήσει ως κολοσσοί ανταλλαγής πληροφοριών· μέσα από τη δυναμική αλληλεπίδραση των ανθρώπων στην πυκνοκατοικημένη, ασφυκτική μητρόπολη δημιουργήθηκαν οι ιδέες και οι τεχνικές, οι επαναστάσεις και οι καινοτομίες που έθεσαν σε κίνηση την ιστορία. Ως το έτος 1800, μόλις το 3-5% του παγκόσμιου πληθυσμού ζούσε σε ευμεγέθεις αστικές περιοχές· αλλά αυτή η απειροελάχιστη μειονότητα άσκησε δυσανάλογη επίδραση στην παγκόσμια ανάπτυξη. Οι πόλεις ανέκαθεν ήταν τα εργαστήρια της ανθρωπότητας, οι κινητήριες δυνάμεις της ιστορίας. Παρασυρμένοι κι εγώ από τη σαγηνευτική δύναμη της πόλης –όπως και τόσα εκατομμύρια άνθρωποι κάθε εβδομάδα– άρχισα

να ερευνώ και να γράφω το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας με αυτό ακριβώς το δεδομένο: ότι το παρελθόν και το μέλλον μας, καλώς ή κακώς, είναι συνδεδεμένα με την πόλη.

Βυθίσιτκα σε αυτό το αχανές, πολύπλευρο, περίπλοκο θέμα σε μια εποχή που χαρακτηρίζεται από εντυπωσιακή αστική αναγέννηση αλλά και από πρωτόγνωρες προκλήσεις για τον αστικό ιστό. Σις αρχές του 20ού αιώνα η παραδοσιακή πόλη ήταν ένας τόπος απαισιοδοξίας και όχι ελπίδας· η αδηφάγα βιομηχανική μητρόπολη φυλάκιζε τους ανθρώπους της, δηλητηριάζοντας σώμα και νου· οδηγούσε στην κοινωνική κατάρρευση. Στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα η αντίδραση στους εφιάλτες της εκβιομηχάνισης ήταν στο απόγειό της: ήμαστε σε μια διαδικασία μάλλον διασποράς παρά συγκέντρωσης. Οι μεγαλύτερες μητροπόλεις, όπως η Νέα Υόρκη και το Λονδίνο, βίωσαν μείωση του πληθυσμού τους. Αυτοκίνητα, τηλέφωνα, φθηνά αεροπορικά εισιτήρια, οι απρόσκοπτες ροές κεφαλαίου σε ολόκληρο τον πλανήτη και, πρόσφατα, το διαδίκτυο μας επέτρεψαν να «απλωθούμε», ακυρώνοντας το παραδοσιακό πυκνόκτιστο, γεμάτο ένταση κέντρο της πόλης. Σε τι ωφελούν τα αστικά κοινωνικά δίκτυα όταν έχουμε απεριόριστα εικονικά κοινωνικά δίκτυα; Το κέντρο της πόλης –το οποίο, σε κάθε περίπτωση, μασιζόταν από κύματα εγκληματικότητας και υλική εξαθλίωση– άρχισε να αντικαθίσταται από προασιακά επιχειρησιακά πάρκα, πανεπιστημιούπολεις, γραφεία κατ' οίκον και εμπορικά κέντρα εκτός πόλης. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια του προηγούμενου αιώνα και οι πρώτες δεκαετίες της χιλιετίας που διανύουμε ανέτρεψαν αυτές τις προβλέψεις.

Κυρίως στην Κίνα, μια σειρά από πολύ παλιές πόλεις –αλλά και μερικές ολοκαίνουριες– γνώρισαν νέα ζωή και ανάπτυξη, τροφοδοτούμενες από 440 εκατομμύρια ανθρώπους που μετακινήθηκαν από τις αγροτικές περιοχές στα αστικά κέντρα, μέσα σε τρεις δεκαετίες, στη σκιά μιας μανιόδους ανέγερσης ουρανοξυστών. Σε όλο τον κόσμο, οι πόλεις ανέκτησαν την κεντρική οικονομική τους θέση. Αντί να διευκολύνουν τη διασπορά, η οικονομία της γνώσης και οι ταχύτατες επικοινωνίες ενθαρρύνουν μεγάλες εταιρείες, μικρές επιχειρήσεις, νεοφυείς επιχειρήσεις (start-ups) και ανεξάρτητους δημιουργούς να συναθροίζονται σαν μέλισσες στην κυψέλη. Τεχνολογικές, καλλιτεχνικές και οικονομικές

καινοτομίες προκύπτουν όταν οι εμπειρογνώμονες συγκεντρώνονται σε ομάδες: οι άνθρωποι ακμάζουν όταν μοιράζονται τη γνώση, συνεργάζονται ή συναγωνίζονται πρόσωπο με πρόσωπο – και ιδιαίτερα σε περιβάλλοντα που ευνοούν τη ροή πληροφοριών. Εκεί που κάποτε οι πόλεις προσπαθούσαν να προσελκύσουν τα μεγάλα εργοστάσια παραγωγής ή να αποσπάσουν ένα μερίδιο από το παγκόσμιο εμπόριο, τώρα ανταγωνίζονται για την απόκτηση εγκεφάλων.

Η εξάρτηση από το ανθρώπινο κεφάλαιο και από τα οικονομικά οφέλη της αστικής πυκνοκατοίκησης στις μεταβιομηχανικές κοινωνίες δημιουργούν εκ νέου τη σύγχρονη μητρόπολη. Οι επιτυχημένες πόλεις μεταμορφώνουν ολόκληρες οικονομίες – όπως υποδεικνύει η αξιοζήλευτη ανάπτυξη της Κίνας με πρωτοπόρους τα αστικά κέντρα. Κάθε φορά που σε μια περιοχή διπλασιάζεται η πυκνότητα του πληθυσμού, αυτή γίνεται πιο παραγωγική κατά 2-5%: το ενεργειακό δυναμικό των πόλεων μάς καθιστά πιο ανταγωνιστικούς και επιχειρηματικούς σε συλλογικό επίπεδο. Αυτή η δύναμη μεγεθύνεται όχι μόνο σε πυκνότητα αλλά και σε έκταση.²

Μία από τις σπουδαιότερες αλλαγές που ταλάνισαν τον πλανήτη τις τρεις τελευταίες δεκαετίες είναι ο εντυπωσιακός τρόπος με τον οποίο οι μείζονες μητροπόλεις απομακρύνονται από τις χώρες όπου ανήκουν. Η πλάσιγγα της παγκόσμιας οικονομίας κλίνει προς λίγες πόλεις και αστικές περιοχές: ως το 2025, 440 πόλεις με συνολικό πληθυσμό 600 εκατομμυρίων (το 7% όλης της ανθρωπότητας) θα αντιπροσωπεύουν το μισό του παγκόσμιου ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος. Μεμονωμένες πόλεις σε πολλές αναδυόμενες αγορές, σαν το Σάο Πάολο, το Λάγκος, τη Μόσχα και το Γιοχάνεσμπουργκ, από μόνες τους παράγουν από το ένα τρίτο ως το μισό του εθνικού πλούτου της χώρας όπου ανήκουν. Το Λάγκος, που φιλοξενεί το 10% του πληθυσμού της Νιγηρίας, αντιπροσωπεύει το 60% των βιομηχανικών και εμπορικών δραστηριοτήτων σε εθνικό επίπεδο: αν τυχόν ανακήρυσσε την ανεξαρτησία του και γινόταν πόλη-κράτος, θα ήταν η πέμπτη πλουσιότερη χώρα στην Αφρική. Στην Κίνα, το 40% της συνολικής εγχώριας οικονομικής ανάπτυξης παράγεται από μόλις τρεις περιοχές μεγαλουπόλεων. Αυτό δεν είναι νέο φαινόμενο. Πράγματι, παρατηρούμε μια επιστροφή σε μια κατάσταση πολύ

συνήθη στο μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας μας – τον υπερμεγέθη ρόλο της πρωταγωνίστριας πόλης στα ανθρώπινα πράγματα. Στην αρχαία Μεσοποταμία ή στην Κεντρική Αμερική πριν από τον Κολόμβο, κατά την ακμή της αρχαιοελληνικής *πόλεις* ή στο απόγειο της μεσαιωνικής πόλης-κράτους, μια επίλεκτη ομάδα μητροπόλεων μονοπωλούσαν το εμπόριο και υπερίσχυαν ολόκληρων εθνικών κρατών.

Σε ολόκληρη την ανθρώπινη ιστορία, αυτή η απόκλιση μεταξύ μεγάλων πόλεων και χωρών δεν αφορά μόνο τον οικονομικό τομέα. Η μεγάλη επιτυχία τους σημαίνει ότι απομυζούν τις λιγότερο προνομιούχες κωμοπόλεις και περιφέρειες αποσπώντας ταλέντα και πλούτο· και, όπως οι ιστορικές πόλεις, χαρακτηρίζονται από μια ποικιλομορφία όσο ποτέ και πουθενά ως τώρα. Η αναλογία μεταξύ ξένων και γηγενών κατοίκων σε μερικές από τις πιο ισχυρές μητροπόλεις των ημερών μας κυμαίνεται μεταξύ 35% και 50%. Νεότερες, με υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο, πλουσιότερες και πιο πολυεθνικές από τον αντίστοιχο πληθυσμό της χώρας όπου ανήκουν, οι λεγόμενες παγκόσμιες πόλεις έχουν περισσότερα κοινά μεταξύ τους. Σε πολλές σύγχρονες κοινωνίες το βαθύτερο χάσμα δεν αφορά την ηλικία, τη φυλή, την κοινωνική τάξη ή την αστική ιδιότητα έναντι της αγροτικής: δημιουργείται ανάμεσα στις μεγάλες μητροπόλεις και τα χωριά, τα προάστια, τις κωμοπόλεις και τις πόλεις που έμειναν πίσω στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία της γνώσης. Υπό κάποιες έννοιες η λέξη «μητροπολιτικός» υποδηλώνει αίγλη και ευκαιρίες· αλλά είναι και συνώνυμο ενός είδους ελιτισμού –πολιτικού, πολιτιστικού και κοινωνικού– ο οποίος προκαλεί όλο και μεγαλύτερη δυσαρέσκεια. Το μίσος για τη μεγαλούπολη δεν είναι κάτι καινούριο, φυσικά· σπαταλήσαμε μεγάλο κομμάτι της ιστορίας μας ανησυχώντας για τη διαβρωτική επίδραση της μητρόπολης στην ηθική και την ψυχική μας υγεία.

Η εκπληκτική ταχύτητα εξάπλωσης του Covid-19 κατά τα έτη 2019-21 σε όλο τον πλανήτη ήταν ένας σκοτεινός, θα λέγαμε, φόρος τιμής στον θρίαμβο της πόλης κατά τον 21ο αιώνα· ο ιός εξαπλώθηκε μέσω των σύνθετων κοινωνικών δικτύων –τόσο εντός όσο και μεταξύ πόλεων–, κάτι που τα καθιστά εξίσου επιτυχή και επικίνδυνα για εμάς. Όταν οι κάτοικοι των αστικών κέντρων άρχισαν να εγκαταλείπουν πόλεις σαν

το Παρίσι ή τη Νέα Υόρκη, προτιμώντας την προφανή ασφάλεια της υπαίθρου, συχνά αντιμετώπιζονταν εχθρικά και δέχονταν υβριστικούς χαρακτηρισμούς όχι μόνο για το γεγονός ότι ήταν φορείς της ασθένειας, αλλά και επειδή εγκατέλειψαν τους συμπολίτες τους. Αυτή η αντίδραση ήταν μια υπενθύμιση του ανταγωνισμού μεταξύ πόλης και μη πόλης που διατρέχει ολόκληρη την ιστορία – οι μητροπόλεις ως τόποι προνομίων και εστίες μόλυνσης· τόποι που τηρούν την υπόσχεση του πλούτου, αλλά και τόποι από τους οποίους σπεύδει κάποιος να δραπετεύσει με το πρώτο σημάδι κινδύνου.

Λοιμοί, πανδημίες και ασθένειες ακολουθούσαν τους εμπορικούς δρόμους και ρήμαζαν δίχως έλεος τις πυκνοκατοικημένες αστικές περιοχές ήδη από την ίδρυση των πρώτων πόλεων. Το 1854, το 6% του πληθυσμού του Σικάγου πέθανε από χολέρα. Αλλά αυτό δεν εμπόδισε τους ανθρώπους να συγκεντρώνονται σε αυτή τη θαυματουργή μητρόπολη του 19ου αιώνα: ο πληθυσμός της εκτοξεύτηκε από 30.000 στις αρχές της δεκαετίας του 1850 σε 112.000 στο τέλος της ίδιας δεκαετίας. Ομοίως και επί των ημερών μας, η αστική χιονοστιβάδα δεν δείχνει να επιβραδύνεται ακόμα και απέναντι στις πανδημίες· ανέκαθεν πληρώναμε υψηλό τίμημα για να μοιραζόμαστε τα προνόμια της πόλης, ακόμα κι όταν η εξωστρέφεια, η ποικιλομορφία και η πυκνότητά της στρέφονται εναντίον μας.

Η έκταση της πρόσφατης αστικοποίησής μας είναι ορατή από το διάστημα, ως σταγόνες φωτός που σιγματίζουν την επιφάνεια της Γης τη νύχτα. Η αναγέννηση είναι προφανής σε ό,τι αφορά τους δρόμους. Πολλές πόλεις, επικίνδυνες και κάπως παραμελημένες στα μέσα και προς το τέλος του 20ού αιώνα, έγιναν πιο ασφαλείς και περιζήτητες, πιο «μοδάτες» και πιο ακριβές, αναγεννημένες με μια ποικιλία από εστιατόρια πολυτελείας, «φαγητό δρόμου», καφέ, αίθουσες τέχνης και μουσικές εκδηλώσεις. Ταυτόχρονα, η ψηφιακή επανάσταση μας υπόσχεται άφθονες νέες τεχνολογίες που θα εξαλείψουν πολλά από τα μειονεκτήματα της ζωής στην πόλη, δημιουργώντας φουτουριστικές «έξυπνες πόλεις», βασιζόμενες σε δεδομένα, με εκατομμύρια ενσωματωμένους αισθητήρες που θα επιτρέπουν στην τεχνητή νοημοσύνη να διαχειρίζεται τη ροή της κυκλοφορίας στους δρόμους, τον συντονισμό των μέσων μαζικής

μεταφοράς, την εξάλειψη του εγκλήματος και τη μείωση της ρύπανσης. Οι πόλεις, για άλλη μια φορά, έγιναν τόποι όπου σπεύδουμε να ζήσουμε και όχι να δραπετεύσουμε από αυτούς. Η αστική αναγέννηση της εποχής μας είναι εύκολα ορατή στο άοκνο αστικό τοπίο – στον «εξευγενισμό» υποβαθμισμένων περιοχών, στην αύξηση των ενοικίων, την αλλαγή χρήσης των κυρίων και, σχεδόν παντού, τη στρατιά από ουρανοξύστες που στοχεύουν τον ουρανό.

Η Σαγκάη, από πνιγμένος στην αιθαλομίχλη «τριτοκοσμικός βάλτος» (σύμφωνα με μια τοπική εφημερίδα) στις αρχές της δεκαετίας του 1990, μεταμορφώθηκε σε σύμβολο της μεταβιομηχανικής μητροπολιτικής επανάστασης του 21ου αιώνα με τους αστραφτερούς υπερμεγέθεις ουρανοξύστες της. Κατά μίμηση της Σαγκάης και άλλων κινεζικών μητροπόλεων, η κατασκευή ουρανοξυστών σε παγκόσμια κλίμακα έχει αυξηθεί κατά 402% από την αλλαγή της χιλιετίας, αυξάνοντας τον συνολικό αριθμό κυρίων ύψους μεγαλύτερου των 150 μέτρων και με τουλάχιστον σαράντα ορόφους, από 600 και κάτω σε 3.251 μέσα σε 18 χρόνια: στα μέσα του αιώνα που διανύουμε, 41.000 τέτοια κύρια θα δεσπόζουν στις πόλεις του κόσμου. Η απότομη καθετοποίηση του αστικού τοπίου είναι εμφανής σε όλο τον πλανήτη, από τις μητροπόλεις με παραδοσιακά χαμηλά κύρια, όπως το Λονδίνο και η Μόσχα, ως τις πόλεις με εκρηκτική ανάπτυξη, όπως η Αντίς Αμπέμπα και το Λάγκος, οι οποίες στο σύνολό τους μοιράζονται μια ασυγκράτητη επιθυμία να διαφημίσουν τη δύναμή τους στον ορίζοντα της πόλης.³

Και καθώς οι πόλεις εκτοξεύονται σε ύψος, ταυτόχρονα κατακτούν περαιτέρω εδάφη της επικράτειας. Η παλιά διάκριση μεταξύ κέντρου της πόλης και προαστίου έχει καταρρεύσει. Κάθε άλλο παρά μονολιθικά, ανιαρά και στερεοτυπικά, πολλά προάστια αστικοποιούνται σταθερά όλο και περισσότερο από τη δεκαετία του 1980 με θέσεις εργασίας, μεγαλύτερη εθνική πολυμορφία, ζωή στους δρόμους, εγκληματικότητα και κατάχρηση ναρκωτικών ουσιών – με άλλα λόγια, έχουν κληρονομήσει πολλές από τις αρετές και τα μειονεκτήματα του κέντρου της πόλης. Η παραδοσιακά μικρή σε μέγεθος πόλη που πλαισιώνεται από περίχωρα με προαστιακές κατοικίες έχει πια απελευθερωθεί και αναπτυχθεί ταχύτατα. Ως αποτέλεσμα, οι μητροπόλεις καταλαμβάνουν

ολόκληρες περιφέρειες. Ο διαχωρισμός, από οικονομική άποψη, μεταξύ του Λονδίνου και μεγάλου μέρους της νοτιοανατολικής Αγγλίας είναι δυσδιάκριτος. Η Ατλάντια, στην Τζόρτζια, απλώνεται σε έκταση μεγαλύτερη των 5.000 τετραγωνικών χιλιομέτρων (το Παρίσι, αντίθετα, καταλαμβάνει περίπου 100 τετραγωνικά χιλιόμετρα). Η μεγαλύτερη μητρόπολη στον κόσμο, το Τόκιο, φιλοξενεί 40 εκατομμύρια ανθρώπους σε περίπου 13.500 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Ακόμα και αυτός ο κολοσσός θα επισκιαστεί από τις οργανωμένες αστικές mega-περιφέρειες της Κίνας, όπως το Τζινγκ-Τζιν-Τζι, ένα συγκρότημα αλληλοσυνδεδεμένων πόλεων που θα περιλαμβάνει τις πόλεις Πεκίνο, Χεμπέι και Τιαντζιν, θα καλύπτει 217.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα και θα φιλοξενεί 130 εκατομμύρια ανθρώπους. Όταν μιλάμε για «μητρόπολη» κατά τον 21ο αιώνα, δεν μιλάμε για την κεντρική επιχειρηματική συνοικία του Μανχάταν ή του κεντρικού Τόκιο –δηλαδή, την κλασική ιδέα περί της έδρας της εξουσίας και του πλούτου–, αλλά για ευρύτατες αλληλοσυνδεδεμένες περιφέρειες που συνενώνονται σχηματίζοντας άλλες πόλεις.

Είναι εύκολο να γοπευτούμε από τη λαμπερή όψη αυτών των νέων, γεμάτων αυτοπεποίθηση πόλεων. Η εμμονή με την «κάθετη διαβίωση» έχει γίνει προνόμιο των πολύ πλούσιων· είναι σύμπτωμα μιας απόδρασης από τους χαοτικούς, γεμάτους συμφόρηση και σύγχυση δρόμους της πόλης και της αναζήτησης ενός καταφυγίου στα σύννεφα. Σύμφωνα με τα Ηνωμένα Έθνη, οι παραγκουπόλεις και οι άτυποι οικισμοί που σπερούνται βασικών παροχών και υποδομών γίνονται ο «κυρίαρχος και χαρακτηριστικός τύπος οικισμού» της ανθρωπότητας. Ο μελλοντικός τρόπος ζωής της πλειονότητας του είδους μας θα μοιάζει μάλλον με τις υπερκατοικημένες, αυτοσχέδιες και αυτο-οργανωμένες περιοχές του Μουμπάι ή του Ναϊρόμπι και όχι με τις αστραφτερές κεντρικές συνοικίες της Σαγκάης ή της Σεούλ ούτε με την αφειδή εξάπλωση του Χιούστον ή της Ατλάντια. Σήμερα, 1 δισεκατομμύριο άνθρωποι –έναν στους τέσσερις κατοίκους πόλης– ζουν σε παραγκούπολη, *favela*, ισπανόφωνη γειτονιά, οριοθετημένη περιοχή για έγχρωμους, *kampung*, *campamento*, *gecekondu*, *villa miseria*, ή όπως αλλιώς αποκαλούνται αυτού του είδους οι άναρχες, αυτοσχέδιες αστικές περιοχές. Το 61% του παγκόσμιου εργατικού δυναμικού –2 δισεκατομμύρια άνθρωποι– βγάζουν τα προς το ζην με «μαύρη

εργασία», στην παραοικονομία, και πολλοί από αυτούς παρέχουν τροφή, ένδυση και στέγη σε ολόενα επεκτεινόμενους αστικούς πληθυσμούς. Αυτό το είδος αυτοσχέδιου ασιισμού γεμίζει τα κενά που αφήνουν οι κυβερνήσεις των πόλεων, οι οποίες είναι απλώς ανίκανες να διαχειριστούν τον χείμαρρο του εισερχόμενου πληθυσμού. Δίνουμε ιδιαίτερη προσοχή στους καινοτόμους ανθρώπους της οικονομίας της γνώσης, που μεγαλουργούν στα κέντρα των παγκόσμιων πόλεων. Αλλά υπάρχουν και άλλοι καινοτόμοι – εκείνοι που εργάζονται στη βάση και φροντίζουν ώστε οι πόλεις να επιβιώνουν μέσα από σκληρή δουλειά και επινοτικότητα.⁴

Η ταχύτατη εξάπλωση ουρανοξυστών και παραγκουπόλεων προαναγγέλλει τον «αστικό αιώνα» που διανύουμε. Οι πολίτες ακόμα και της πιο υπερφορτωμένης μεγαλούπολης βγάζουν περισσότερα χρήματα, παρέχουν καλύτερη μόρφωση στα παιδιά τους και απολαμβάνουν μεγαλύτερες υλικές ανέσεις απ' ό,τι τα ξαδέλφια τους οι αγρότες. Στην πρώτη γενιά των αγροτικο-ασικών μεταναστών προς τις φαβέλες του Ρίο ντε Τζανέιρο τα ποσοστά αναλφαβητισμού ήταν 79%· σήμερα το 94% των εγγονών τους είναι εγγράμματοι. Στις υποσαχάριες πόλεις με πάνω από ένα εκατομμύριο κατοίκους, η βρεφική θνησιμότητα είναι κατά ένα τρίτο χαμηλότερη απ' ό,τι σε μικρότερους οικισμούς. Μόλις το 16% των κοριτσιών του αγροτικού πληθυσμού της Ινδίας, ηλικίας 13-18 ετών, των οποίων οι οικογένειες έχουν εισόδημα μικρότερο των 2 δολαρίων, φοιτούν στο σχολείο, σε σύγκριση με το 48% στο Χαϊντεραμπάντ. Μετά την ιλιγγιώδη αστικοποίηση της Κίνας, το μέσο προσδόκιμο ζωής έχει αυξηθεί κατά οκτώ έτη. Αν ζεις στη Σαγκάη, το προσδόκιμο της ζωής σου είναι τα 83 χρόνια, δέκα περισσότερα απ' ό,τι στις αγροτικές επαρχίες της δυτικής Κίνας.⁵

Μεταξύ των 200.000 ανθρώπων που μετανάστευσαν σε κάποια πόλη τη σημερινή μέρα που πέρασε, υπάρχουν άνθρωποι που δραπετεύουν από τη φτώχεια του αγρότη. Καθώς είναι εκδιωγμένοι από τη γη τους, η πόλη γίνεται η μοναδική τους εναλλακτική για να βγάλουν τα προς το ζην. Ωστόσο οι πόλεις προσφέρουν και ευκαιρίες που δεν είναι διαθέσιμες αλλού, όπως συνέβαινε ανέκαθεν. Επίσης, απαιτούν επινοτικότητα και ψυχικό σθένος. Οι άθλιες, ανθυγιεινές παραγκουπόλεις στις αναπτυσσόμενες πόλεις είναι από τους πιο εφευρετικούς τόπους

στον πλανήτη. Παρ' όλα αυτά, προάγουν σύνθετα δίκτυα αμοιβαίας υποστήριξης που απαλύνουν τους κλυδωνισμούς και τις πιέσεις της ζωής στη μεγαλούπολη. Μία από τις μεγαλύτερες παραγκουπόλεις στην Ασία, το Νταράβι στη Βομβάν, συνθλίβει σχεδόν 1 εκατομμύριο ανθρώπους μέσα σε μόλις 2 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Περίπου 15.000 μονόχωρα εργαστήρια και χιλιάδες μικροεπιχειρήσεις συνθέτουν συνολικά μια εγχώρια οικονομία της τάξης του 1 δισεκατομμυρίου δολαρίων τον χρόνο. Μεγάλος αριθμός ανθρώπων ασχολούνται με την ανακύκλωση των «βουνών» από απορρίμματα που δημιουργούν τα 20 και πλέον εκατομμύρια συμπολιτών τους στη Βομβάν. Παρά την υπερκατοίκηση και την απουσία αστυνόμευσης (ή άλλων βασικών υπηρεσιών), το Νταράβι, όπως και άλλες μεγάλες παραγκουπόλεις της Ινδίας, είναι αισθητά ασφαλές να το περπατήσει κανείς. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, μια χούφτα αυτοδίδακτων κομπιουτεράδων μετέτρεψαν έναν δρόμο του Λάγκος στη μεγαλύτερη αγορά τεχνολογίας πληροφορίας και επικοινωνιών στην Αφρική: το Χωριό Πληροφορικής Ούγκκμπα, με χιλιάδες επιχειρηματίες και ημερήσιο κύκλο εργασιών της τάξης των 5 εκατομμυρίων δολαρίων. Η δημιουργία συνεργατικών σχηματισμών δεν ευνοεί μόνο τραπεζίτες στη Γουόλ Στριτ ή στη Νέα Περιοχή Πουντόνγκ στη Σαγκάη ή ειδήμονες στο διαφημιστικό δημιουργικό στο Σόχο του Λονδίνου ή μηχανικούς λογισμικού στη Σίλικον Βάλεϊ και την Μπανγκάλωρ· μεταμορφώνει τις ζωές και τον τρόπο ζωής εκατομμυρίων ανθρώπων σε όλο τον κόσμο καθώς η αστικοποίηση εξαπλώνεται και εντατικοποιείται. Η άτυπη «ιδιοκατασκευαστική» αστική οικονομία –είτε στους δρόμους του ραγδαία αναπτυσσόμενου Λάγκος είτε σε μια πλουσιότερη μητρόπολη σαν το Λος Άντζελες– είναι μάρτυρας της ικανότητας του ανθρώπου να χτίζει πόλεις από το μηδέν και να οργανώνει λειτουργικές κοινωνίες μέσα σε προφανές χάος. Είναι η πεμπουσία της αστικής εμπειρίας έξι χιλιετιών.

Παρ' όλες αυτές τις επιτυχίες τους, οι πόλεις είναι περιβάλλοντα σκληρά, ανελέητα. Προσφέρουν μεν την ευκαιρία για υψηλότερα εισοδήματα και εκπαίδευση, αλλά μπορούν και να στρεβλώσουν την ψυχή μας, να διαλύσουν το μυαλό μας και να μολύνουν τους πνεύμονές μας. Είναι τόποι όπου καλούμαστε να επιβιώσουμε και να

διαπραγματευτούμε όσο καλύτερα μπορούμε – τεράστια καζάνια γεμάτα θόρυβο, ρύπανση και υπερπληθυσμό που κάνουν τα νεύρα μας κουρέλια. Ένας τόπος σαν το Νταράβι –με τον λαβύρινθο από ελυσόμενα σοκάκια, την ακραία πολυπλοκότητα της ανθρώπινης δραστηριότητας και αλληλεπίδρασης, τον συνεχή αγώνα για επιβίωση, την υπερβολική συγκέντρωση ανθρώπων, το προφανές χάος και την αυθόρμητη τάξη του– είναι ανάλογος με την αστική ζωή διαχρονικά στην ιστορία, είτε πρόκειται για τον λαβύρινθο μιας πόλης της Μεσοποταμίας είτε για την άσχημη άναρχη δόμηση της αρχαίας Αθήνας είτε για το ασφυκτικό χάος μιας ευρωπαϊκής μεσαιωνικής πόλης ή μιας παραγκούπολης στο βιομηχανικό Σικάγο του 19ου αιώνα. Η ζωή στην πόλη είναι καταγιστική: οι ενέργειες, η ακατάπαυστη αλλαγή και τα εκατομμύρια των ταλαιπωριών της, μεγάλων και μικρών, μας ωθούν στα όριά μας. Σε όλη την ανθρώπινη ιστορία, οι πόλεις έχουν θεωρηθεί θεμελιωδώς αντίθετες με τη φύση και τα ένστικτά μας, τόποι που θρέφουν την ανηθικότητα, επωάζουν ασθένειες και προκαλούν κοινωνικές παθολογίες. Ο μύθος της Βαβυλώνας αντηχεί στους αιώνες: όσο εντυπωσιακά επιτυχείς κι αν είναι, οι πόλεις μπορούν να συνθλίψουν το άτομο. Μαζί με όλα τα συναρπαστικά της, η μητρόπολη έχει και πολλά τερατώδη πράγματα.

Οι τρόποι με τους οποίους παραλαμβάνουμε αυτό το αντίξοο περιβάλλον και το μετασχηματίζουμε ώστε να ταιριάζει στις δικές μας χρήσεις είναι εντυπωσιακοί. Η προσέγγισή μου στο βιβλίο αυτό δεν είναι μόνο να δούμε τις πόλεις ως τόπους εξουσίας και κέρδους, αλλά ως ανθρώπινους βιότοπους με βαθιά επίδραση στη διαμόρφωση των ανθρώπων που ζουν σε αυτές. Δεν είναι ένα βιβλίο που αφορά μόνο μεγάλα κύρια ή πολεοδομικούς σχεδιασμούς: αφορά τους ανθρώπους που εγκαταστάθηκαν στις πόλεις και τους τρόπους τους οποίους οι ίδιοι ανακάλυψαν για να αντεπεξέλθουν και να επιβιώσουν μέσα στη χύτρα ταχύτητας που λέγεται αστική ζωή. Αυτό δεν σημαίνει ότι η αρχιτεκτονική δεν είναι σημαντική: η αλληλεπίδραση μεταξύ του δομημένου περιβάλλοντος και των ανθρώπων βρίσκεται στην καρδιά της αστικής ζωής, αλλά και αυτού του βιβλίου. Με ενδιαφέρει περισσότερο ο συνδετικός ιστός που διατηρεί ενωμένο ολόκληρο τον οργανισμό και όχι απλώς η εξωτερική του εμφάνιση ή τα ζωτικά του όργανα.

Καθώς δομούνται πάνω σε αλληπάλληλα επίπεδα ανθρώπινης ιστορίας, στη σχεδόν άπειρη και ακατάπαυστη συνύφανση ανθρώπινων ζωών και εμπειριών, οι πόλεις είναι εξίσου συναρπαστικές και ακατάληπτες. Με την ομορφιά και την ασχήμια, τη χαρά και τη θλίψη και με το άτακτο και χαοτικό εύρος της πολυπλοκότητας και των αντιθέσεών τους, οι πόλεις είναι ένας ζωγραφικός πίνακας της ανθρώπινης φύσης, με όλα τα αξιαγάπητα και τα αξιομίσητα σε ίση ποσότητα. Είναι ρευστές περιοχές, σε μια αέναη διαδικασία αλλαγής και προσαρμογής. Την ασιάθειά τους την κρύβουν πίσω από επιβλητικά κτίρια και τοπόσημα, αυτό είναι βέβαιο· αλλά γύρω από αυτά τα σύμβολα μονιμότητας περιστρέφεται αμείλικτη η αλλαγή. Η συνεχής καταστροφή και ανοικοδόμηση που προξενεί η δύναμη της παλίρροιας καθιστά τις πόλεις ακαταμάχητες μα και απελπιστικά δυσνόητες. Προσπάθησα, σε ολόκληρο το βιβλίο, να συλλάβω τις πόλεις εν κινήσει και όχι εν στάσει.

Στο πλαίσιο της έρευνας γι' αυτό το βιβλίο, ταξίδεψα σε διάφορες πόλεις στην Ευρώπη, την αμερικανική ήπειρο, την Αφρική και την Ασία – σε πόλεις τόσο αντιφατικές μεταξύ τους όπως η Βομβάν και η Σιγκαπούρη, η Σαγκάη και η Πόλη του Μεξικού, το Λάγκος και το Λος Άντζελες. Μέσα από την αφήγηση κατά χρονική ακολουθία επέλεξα μια σειρά από πόλεις που έχουν κάτι να μας πουν όχι μόνο για την εποχή τους αλλά και για την αστική συνθήκη γενικότερα. Μερικές από αυτές τις πόλεις –όπως η Αθήνα, το Λονδίνο ή η Νέα Υόρκη– είναι προφανείς επιλογές· άλλες –όπως οι Ουρούκ, Χαράαπα, Λίμπεκ και Μελάκα– ίσως να μην είναι τόσο οικείες. Εξετάζοντας την ιστορία των πόλεων, αναζητώ υλικό σε αγορές, σουκ⁶ και παζάρια· σε ποιίνες, στάδια και πάρκα· σε υπαίθριες καντίνες, καφετέριες και καφενεία· σε μικρά μαγαζάκια, εμπορικά κέντρα και πολυκαταστήματα. Ήψαξα να βρω πληροφορίες σε ζωγραφικούς πίνακες, μυθιστορήματα, ταινίες και τραγούδια, καθώς και σε επίσημα αρχεία, αναζητώντας τη βιωμένη εμπειρία των πόλεων και την ένταση της καθημερινής ζωής τους. Πρέπει να βιώσεις μια πόλη με τις αισθήσεις σου –να κοιτάξεις, να οσμιστείς, να αγγίξεις, να διαβάσεις και να φανταστείς– για να την καταλάβεις στο σύνολό της. Σε μεγάλο μέρος της ανθρώπινης ιστορίας, η αστική ζωή στρέφεται γύρω

από τις αισθήσεις – τροφή και ποτό, σεξ και αγορές, κουτσομπολιό και παιχνίδια. Όλα εκείνα τα πράγματα που συνθέτουν το σκηνικό της ζωής στην πόλη βρίσκονται στο επίκεντρο αυτού του βιβλίου.

Οι πόλεις είναι επιτυχείς, ως επί το πλείστον, επειδή προσφέρουν ευχαρίστηση, ενθουσιασμό, λάμψη και ίντριγκα εξίσου με εξουσία, χρήμα και ασφάλεια. Επί 6.000 και πλέον χρόνια, όπως θα δούμε, η ανθρωπότητα πειραματίζεται συνεχώς με ποικίλους τρόπους ζωής μέσα στην αστική δίνη. Είμαστε καλοί στο να ζούμε σε πόλεις, και οι πόλεις είναι ανθεκτικά δημιουργήματα ικανά να αντιστέκονται σε πολέμους και καταστροφές. Ταυτόχρονα, είμαστε πολύ κακοί στο να χτίζουμε πόλεις· έχουμε χωροθετήσει και κατασκευάσει, στο όνομα της προόδου, τόπους που αιχμαλωτίζουν αντί να απελευθερώνουν, που εξαχρειώνουν αντί να εξυψώνουν. Μεγάλη και αδικαιολόγητη τραγωδία έχουν προκαλέσει οι ειδικοί που κυνηγούν το όνειρο της τέλει, επιστημονικά σχεδιασμένης μητρόπολης. Ή πάλι, αν και με λιγότερο δραστικό τρόπο, ο σχεδιασμός συχνά δημιουργεί αποστειρωμένα περιβάλλοντα, αποστραγγισμένα από τις ενέργειες για τις οποίες αξίζει να ζει κανείς στην πόλη.

Σε μια εποχή στην οποία δεν υπάρχουν μόνο μεγάλες πόλεις αλλά και μεγάλες ακατοίκητες εκτάσεις που μετατρέπονται σε αστικές, το ζήτημα του πώς πρέπει να ζούμε στις πόλεις είναι επιτακτικό όσο ποτέ. Μόνο αν κατανοήσουμε το υπέροχο εύρος της αστικής εμπειρίας διαχρονικά και σε όλους τους πολιτισμούς μπορούμε να παλέψουμε με τις μεγαλύτερες προκλήσεις της τρίτης χιλιετίας. Οι πόλεις ουδέποτε ήταν και ποτέ δεν θα μπορέσουν να γίνουν τέλειες. Πράγματι, μεγάλο μέρος της τέρψης και του δυναμισμού που χαρακτηρίζουν τις πόλεις προκύπτει από τη χωρική ακαταστασία τους. Και λέγοντας αυτό, εννοώ την ποικιλομορφία των κυρίων, των ανθρώπων και των δραστηριοτήτων, που τυλίγονται όλα μαζί σε ένα κουβάρι και αναγκάζονται να αλληλεπιδράσουν. Η ευταξία είναι ουσιαστικά *αντι*-αστική. Εκείνο που συναρπάζει σε μια πόλη είναι η αυξητική της ανάπτυξη – η διαδικασία μέσω της οποίας έχει χυστεί, και ξαναχυστεί, από το μηδέν, γενιά τη γενιά, παράγοντας έναν πυκνοϋφασμένο, πλούσιο αστικό ιστό.

Αυτή ακριβώς η ακαταστασία βρίσκεται στον πυρήνα της έννοιας του αστικού. Φανταστείτε μια πόλη σαν το Χονγκ Κονγκ ή το Τόκιο, όπου

οι ουρανοξύστες δεσπόζουν πάνω από δρόμους γεμάτους με πεζούς, αγορές, μικρά μαγαζάκια, πλανόδιους πωλητές φαγητού, εστιατόρια, καθαριστήρια, μπαρ, καφέ, βιοτεχνίες και εργαστήρια. Ή φανταστείτε έναν οικισμό σαν το Νταράβι σε μια κακόφωνη μεγαλούπολη, σκηνικό μιας συνεχούς, φρενήρους δραστηριότητας στους δρόμους – η οποία καλύπτει όλες τις βασικές ανάγκες εντός κοντινών αποστάσεων. Όπως υποστήριξε η Αμερικανοκαναδή συγγραφέας Τζέιν Τζέικομπς τη δεκαετία του 1960, η πυκνοκατοίκηση μιας πόλης και η ζωή στους δρόμους της παράγει την ασυκότητα, την τέχνη τού να είναι κάποιος πολίτης. Οι φιλικές στους πεζούς γειτονίες της πόλης είναι ένα από τα κύρια συστατικά της κατοίκησης σε αυτή. Έπειτα, σκεφτείτε τις σύγχρονες πόλεις σε όλο τον κόσμο, όπου το λιανεμπόριο, η ελαφρά βιομηχανία, οι οικιστικές ζώνες και τα γραφεία διαχωρίζονται με σαφή όρια. Σε πολλές περιπτώσεις, αυτός ο διαχωρισμός λειτουργιών σε διακριτές περιοχές έχει ως συνέπεια οι πόλεις να αποστειρώνονται και να είναι μεν τακτοποιημένες και νοικοκυρεμένες, αλλά και αποστραγγισμένες από ενέργεια. Ο σχεδιασμός μπορεί να έχει αυτό το αποτέλεσμα. Το ίδιο και τα αυτοκίνητα. Η έλευση της μαζικής ιδιοκτησίας αυτοκινήτων – αρχικά στις Ηνωμένες Πολιτείες, έπειτα στην Ευρώπη και πρόσφατα στη Λατινική Αμερική, την Ασία και την Αφρική – έχει αναμορφώσει εκ βάθρων τις πόλεις. Οι αυτοκινητόδρομοι όχι μόνο ευνόησαν την προαστικοποίηση και το λιανεμπόριο εκτός πόλης αλλά, ακόμα και στα κέντρα των πόλεων, οι ευρείς, πολυσύχναστοι δρόμοι και τα στρέμματα χώρων στάθμευσης φρόντισαν να εξοντώσουν και τα τελευταία απομεινάρια της ζωής στον δρόμο.

Όταν κάνουμε λόγο για αστικοποίηση του παγκόσμιου πληθυσμού σε ποσοστό πάνω από 50%, δεν αποκλείεται να υποπίπτουμε σε σφάλμα. Μεγάλο ποσοστό των σύγχρονων κατοίκων των αστικών μορφωμάτων δεν ζουν ασικά ούτε έχουν ασικό τρόπο ζωής – αν, δηλαδή, αυτό σημαίνει να ζουν σε φιλικές για τον πεζό γειτονίες, να έχουν εύκολη πρόσβαση στον πολιτισμό, τη διασκέδαση, την αναψυχή, την ψυχαγωγία, την απασχόληση, τους δημόσιους χώρους και τις αγορές. Πολλοί από αυτό το 50+% έχουν υπο-ασικό τρόπο ζωής, είτε σε πολυτελείς οικογενειακές μονοκατοικίες είτε στις λεγόμενες «πόλεις

άφιξης» – καταυλισμούς αστέγων που προσκολλώνται στις παρυφές ταχέως αναπτυσσόμενων μητροπόλεων.

Το πρόβλημα σε ό,τι αφορά τον 21ο αιώνα δεν είναι ότι αστικοποιούμε ταχύτατα, αλλά ότι δεν αστικοποιούμε επαρκώς. Και γιατί είναι πρόβλημα αυτό; Δεν θα ήταν, αν μπορούσαμε να είμαστε όσο γενναίοδωροι θα θέλαμε απέναντι στον πλανήτη μας. Το γεγονός ότι 200.000 άνθρωποι συρρέουν καθημερινά στις πόλεις –ή ότι γίναμε κατά πλειονότητα ασικά όντα γύρω στο 2010– είναι εντυπωσιακό. Όμως δεν συμβαίνει μόνο αυτό. Πολύ πιο ανησυχητική είναι η γνώση ότι, ενώ ο αστικός πληθυσμός αναμένεται να διπλασιαστεί μεταξύ 2000 και 2030, η επιφάνεια που θα καταλαμβάνει η ζούγκλα του τσιμέντου θα τριπλασιαστεί. Μόνο μέσα σε αυτές τις τρεις δεκαετίες θα έχουμε επεκτείνει το αστικό μας αποτύπωμα κατά επιφάνεια ίση με το μέγεθος της Νότιας Αφρικής.⁷

Αυτή η παγκόσμια ασική εξάπλωση ωθεί τις πόλεις μας σε υγρότοπους, στην άγρια φύση, σε τροπικά δάση, εκβολές ποταμών, μαγκρόβια δάση, πλημμυρικές πεδιάδες και καλλιεργήσιμη γη – με ολέθριες συνέπειες για τη βιοποικιλότητα και το κλίμα. Ολόκληρα βουνά μετακινούνται προκειμένου να εξασφαλιστεί χώρος για αυτή την ασύστολη αστικοποίηση επικών διαστάσεων. Και μιλώ κυριολεκτικά: από το 2012, πάνω από 700 κορυφές βουνών ισοπεδώθηκαν ανελέητα στην απομακρυσμένη βορειοδυτική Κίνα και το υλικό εναποτέθηκε σε πεδιάδες για τη δημιουργία μιας τεχνητής επίπεδης επιφάνειας πάνω στην οποία υψώθηκε μια ολοκαίνουρια και απαστράπτουσα πόλη ουρανοξυστών, η λεγόμενη Νέα Περιοχή Λαντζού, ένας ενδιάμεσος σταθμός στη Νέα Οδό του Μεταξιού.

Οι κινεζικές πόλεις –όπως και οι αμερικανικές πριν από αυτές– γίνονται όλο και λιγότερο πυκνοκατοικημένες στους πυρήνες τους, καθώς το οδικό δίκτυο και τα κυριακά συγκροτήματα γραφείων ωθούν τους ανθρώπους έξω από τις πυκνότες γειτονίες ποικίλων χρήσεων προς τα προάστια. Αυτό εντάσσεται σε μια παγκόσμια τάση για αραιοκατοικημένη και εξαρτώμενη από τα αυτοκίνητα αστικοποίηση και εξάπλωση. Όταν οι άνθρωποι γίνονται πλουσιότεροι, απαιτούν περισσότερο ζωτικό χώρο. Αν οι Κινέζοι και οι Ινδοί κάτοικοι των πόλεων επιλέξουν να ζήσουν με τις γενναίοδωρες πληθυσμιακές πυκνότητες των Αμερικανών,

οι απαιτήσεις τους σε χρήση οχημάτων και ενέργεια θα αυξήσουν τις παγκόσμιες εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα κατά 139%.⁸ Το ξέσπασμα του κορονοϊού το 2020 και η απειλή μελλοντικών πανδημιών θα μπορούσαν να γείρουν την πλάστιγγα εναντίον των πόλεων για άλλη μια φορά, ενθαρρύνοντας τους ανθρώπους να δραστηρεύσουν μακριά από τις μητροπόλεις, όπου οι μακρές περίοδοι καραντίνας και εγκλεισμού είναι σχεδόν ανυπόφορες και οι κίνδυνοι μόλυνσης μεγαλύτεροι. Αν συμβεί αυτό, το οικολογικό πλήγμα θα είναι μεγάλο.

Σε ένα πιο ζεστό, πιο υγρό και πιο δριμύ κλίμα οι πόλεις θα μπορούσαν να προσφέρουν μια διέξοδο στο πρόβλημα. Όπως εκθέτω στη μακρόχρονη ιστορία που παρουσιάζεται στο βιβλίο αυτό, οι πόλεις είναι ανθεκτικές, ευπροσάρμοστες οντότητες, ικανές να αντισταθούν και να ανταποκριθούν σε κάθε είδους καταστροφές, κι εμείς είμαστε ένα ευπροσάρμοστο αστικό είδος που εδώ και καιρό έχει συνηθίσει στις πιέσεις και στις δυνατότητες της ζωής στην πόλη. Και καλό θα ήταν να συνεχίσουμε να καινοτομούμε. Στον αιώνα που διανύουμε, τα δύο τρίτα των μεγαλύτερων μητροπόλεων με πληθυσμό πάνω από 5 εκατομμύρια, μεταξύ αυτών το Χονγκ Κονγκ, η Νέα Υόρκη, η Σαγκάη, η Τζακάρτα και το Λάγκος, απειλούνται από την αύξηση της στάθμης της θάλασσας· πολύ περισσότερες βράζουν κυριολεκτικά, καθώς οι θερμοκρασίες εκτοξεύονται στα ύψη, και πλήττονται από καταστροφικές καταιγίδες. Οι πόλεις μας βρίσκονται στην πρώτη γραμμή της επικείμενης περιβαλλοντικής καταστροφής· για αυτόν ακριβώς τον λόγο θα μπορούσαν να ηγούνται των προσπαθειών να περιοριστούν οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής. Ένα από τα πιο εκπληκτικά στοιχεία των πόλεων είναι η ικανότητά τους να μεταμορφώνονται. Οι πόλεις, σε όλο τον ρου της ιστορίας, προσαρμόστηκαν σε κλιματικές αλλαγές, μετατοπίσεις εμπορικών δρόμων, αλλαγές στην τεχνολογία, πολέμους, ασθένειες και πολιτικές αναταραχές. Οι μεγάλες πανδημίες του 19ου αιώνα, για παράδειγμα, διαμόρφωσαν τις σύγχρονες πόλεις οδηγώντας αναγκαστικά σε βελτιώσεις στη μηχανική, την υγιεινή και τον πολεοδομικό σχεδιασμό. Οι πανδημίες του 21ου αιώνα θα αλλάξουν τις πόλεις με τρόπους που δεν μπορούμε ακόμα να διανοηθούμε. Εξ ανάγκης, θα προσαρμοστούν σε μια εποχή κλιματικής κρίσης.

Τι μορφής θα είναι άραγε η εξέλιξη αυτή; Όσο υπάρχουν πόλεις, το μέγεθός τους εξαρτάται από το εκάστοτε κυρίαρχο μέσο μεταφοράς, τις εξωτερικές απειλές, τη διαθεσιμότητα πόρων και την αγοραστική αξία της παρακείμενης καλλιεργήσιμης γης. Στο μεγαλύτερο μέρος της ανθρώπινης ιστορίας, οι παράγοντες αυτοί συγκράτησαν την ανάπτυξη των πόλεων· μόνο οι εύπορες και ειρηνικές κοινωνίες μπόρεσαν να απλωθούν λιγάκι. Στον αιώνα που ζούμε, η απειλή για την ασφάλειά μας δεν είναι κάποια στρατεύματα εισβολής, αλλά ένα ασταθές κλίμα. Οι πυκνοκατοικημένες πόλεις με δημόσια μέσα μεταφοράς, γειτονιές φιλικές στους πεζούς και μια σειρά από καταστήματα και υπηρεσίες παράγουν πολύ λιγότερο διοξείδιο του άνθρακα και καταναλώνουν πολύ λιγότερους πόρους απ' ό,τι οι οικισμοί που εξαπλώνονται διαρκώς. Το μικρό τους μέγεθος επιβραδύνει, ως έναν βαθμό, την πορεία σύγκρουσης με τη φύση, γιατί αποφεύγονται οι αμαρτίες της άναρχης εξάπλωσης. Δεν προτείνω να στοιβαχτούμε σαν κοπάδια μέσα στα κέντρα των πόλεων: είναι σαφές ότι ο χώρος δεν επαρκεί. Αυτό που προτείνω είναι η ασυκοποίηση των μητροπολιτικών συνοικιών –των προαστίων και των περιφερειακών συνοικιών– ώστε να λάβουν τις μορφές και λειτουργίες, την πυκνότητα, τις ποικίλες χρήσεις και τη χωρική ακαταστασία που χαρακτηρίζουν τα κέντρα των πόλεων.

Κατά τους εγκλεισμούς του 2020 η αστική πυκνότητα μετατράπηκε από προνόμιο σε απειλή. Οι κοινωνικές επαφές –μία από τις χαρές της ζωής στην πόλη– έγινε κάτι που έπρεπε να αποφεύγεται με κάθε κόστος, λες και οι συμπολίτες μας ήταν θανάσιμοι εχθροί μας. Αντί να είναι όλοι μαζί συγκεντρωμένοι, δισεκατομμύρια άνθρωποι έλαβαν την οδηγία να αποστασιοποιηθούν· η ζωή στην πόλη ανασιράφηκε. Αλλά, παρά το ευάλωτο των πληθυσμών των πόλεων απέναντι στην ασθένεια και τις επιπτώσεις των εγκλεισμών, δεν πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός ότι η οικιστική πυκνωση είναι ένας ζωτικός τρόπος επίτευξης της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας. Οικονομολόγοι και πολεοδόμοι δικαίως επαινούν τη «δημιουργία συνεργατικών σχηματισμών» που κατέστησε τις σύγχρονες μητροπόλεις τόσο επιτυχείς στην οικονομία της γνώσης. Ωστόσο αυτή λειτουργεί με πολλούς διαφορετικούς τρόπους και δεν αφορά μόνο τις τεχνολογικές νεοφυείς επιχειρήσεις (start-ups).

Οι μικρές σε μέγεθος αστικές περιοχές πυροδοτούν κάθε είδους καινοτομίες και δημιουργικότητα, μεταξύ άλλων, σε επίπεδο γειτονιάς – στο επίπεδο όχι ανώτερων οικονομικών και τεχνολογικού δαιμονίου, αλλά της καθημερινής ζωής. Αυτό μας έχει δείξει η ιστορία. Με άλλα λόγια, οι λειτουργικές και επινοητικές κοινότητες μπορούν να κάνουν τις πόλεις πιο ανθεκτικές, ειδικά σε μια περίοδο που έχουμε ανάγκη από ανθεκτικές, ευπροσάρμοστες πόλεις, έτοιμες να αντιμετωπίσουν τις σοβαρές νέες προκλήσεις της κλιματικής αλλαγής και των πανδημιών. Η ενέργεια του Νταράβι, του Χωριού Πληροφορικής Οτίγκμπα στο Λάγκος και χιλιάδων άλλων άγνωστων κοινοτήτων αποδεικνύει στην πράξη αυτή την ασική εφευρετικότητα σε καθημερινή βάση.

Η λύση αυτού του είδους απαιτεί μια αστικοποίηση της ζωής σε πραγματικά μαζική κλίμακα. Πάνω απ' όλα, απαιτεί τη διεύρυνση της φαντασίας μας ώστε να αποδεχτούμε την ποικιλομορφία των μελλοντικών πόλεων. Η ιστορία είναι ένας ζωτικός τρόπος να ανοίξουμε τα μάτια μας σε ολόκληρο το φάσμα της αστικής εμπειρίας.

Η αυγή της πόλης

Ουρούκ, 4000-1900 π.Χ.

Ο Ενκίντου ζει σε αρμονία με τη φύση. Δυνατός σαν «βράχος εξ ουρανού» και με θεϊκή ομορφιά, η καρδιά του αγαλλιάζει καθώς εκείνος τρέχει ελεύθερος ανάμεσα στα άγρια ζώα. Όλα αυτά, όμως, τελειώνουν μόλις αντικρίζει τη γυμνή μορφή της Σάματ που παίρνει το λουτρό της στον νερόλακκο. Μαγεμένος στο πρώτο αντίκρισμα μιας γυναίκας, ο Ενκίντου κάνει έρωτα στη Σάματ επί έξι μέρες και επτά νύχτες.

Χορτασμένος από την αχαλίνωτη, γεμάτη ένταση σεξουαλική ένωση τους, ο Ενκίντου επιχειρεί να επιστρέψει στην ελευθερία της άγριας φύσης. Αλλά η δύναμή του πάνω στη φύση έχει ατονήσει. Τα άγρια ζώα τον αποφεύγουν, η σωματική ρώμη του έχει ελαττωθεί και νιώθει τον πόνο της μοναξιάς για πρώτη φορά. Σαστισμένος, επιστρέφει στη Σάματ. Εκείνη μιλά στον εραστή της για την πατρίδα της, την παραμυθένια πόλη της Ουρούκ, έναν τόπο με μνημειώδη κτίρια, σκιερά δάση από φοινικόδεντρα και μεγάλα πλήθη ανθρώπων πίσω από πανίσχυρα τείχη. Στην πόλη οι άνθρωποι μοχθούν και με τον νου, όχι μόνο με τη σωματική τους δύναμη. Φορούν πανέμορφα ρούχα ενώ κάθε μέρα υπάρχει και μια γιορτή, όταν «τα τύμπανα δίνουν τον ρυθμό». Εκεί ζουν οι πιο όμορφες γυναίκες του κόσμου, «προικισμένες με γοητεία και γεμάτες χάρες». Η Σάματ διδάσκει στον Ενκίντου πώς να τρώει ψωμί και να πίνει ζύθο. Στην πόλη, λέει η Σάματ στον Ενκίντου, το θεϊκό δυναμικό του θα μεταφραστεί σε αληθινή εξουσία. Αφού ξύρισε το τριχωτό του σώμα, έχρισε με λάδια το δέρμα του και κάλυψε τη γύμνια του με ακριβή

ρούχα, ο Ενκίντου παίρνει τον δρόμο για την Ουρούκ. Έχει απαρνηθεί την ελευθερία του και τα ένστικτα της φύσης παρασυρμένος στην πόλη από το δέλεαρ της ερωτικής πράξης, της τροφής και της πολυτέλειας.

Οι πόλεις, από την Ουρούκ και τη Βαβυλώνα ως τη Ρώμη, την Τεοτιχουακάν και το Βυζάντιο, από τη Βαγδάτη και τη Βενετία ως το Παρίσι, τη Νέα Υόρκη και τη Σαγκάη, γοήτευσαν τους ανθρώπους ως οι ιδεατές πόλεις μιας φαντασίας που γίνεται πραγματικότητα, το αποκορύφωμα της ανθρώπινης δημιουργικότητας. Ο Ενκίντου συμβολίζει την ανθρωπότητα σε μια αγνή κατάσταση της φύσης, που αναγκάζεται να επιλέξει ανάμεσα στην ελευθερία της άγριας φύσης και την αφύσικη πόλη. Η Σάματ είναι η προσωποποίηση της εκλεπτυσμένης αστικής κουλτούρας. Όπως και η ίδια, αυτού του είδους οι πόλεις παραπλανούν και σαγηνεύουν: υπόσχονται την πραγμάτωση των δυνάμεων και των δυνατοτήτων μας.⁹

Με την ιστορία του Ενκίντου ξεκινά το *Έπος του Γκιλγκαμές*, το αρχαιότερο σωζόμενο λογοτεχνικό έργο της ανθρωπότητας, η γραπτή μορφή του οποίου χρονολογείται τουλάχιστον στο 2100 π.Χ. Το έπος ήταν έργο των εγγράμματων, έντονα αστικοποιημένων Σουμερίων, που ζούσαν στη Μεσοποταμία, δηλαδή στο σημερινό Ιράκ. Όποιος επισκεπτόταν για πρώτη φορά την Ουρούκ στο απόγειό της γύρω στο 3.000 π.Χ., όπως ο Ενκίντου του παραμυθιού, θα συγκλονιζόταν. Με πληθυσμό μεταξύ 50.000 και 80.000 κατοίκων και με επιφάνεια 7,7 τετραγωνικών χιλιομέτρων, η Ουρούκ ήταν ο πιο πυκνοκατοικημένος τόπος στον πλανήτη. Σαν μυρμηγκοφωλιά, η πόλη βρισκόταν πάνω σε ένα ύψωμα που είχε διαμορφωθεί από τη δραστηριότητα γενεών και γενεών, καθώς οι στρώσεις απορριμμάτων και απορριφθέντων οικοδομικών υλικών είχαν δημιουργήσει μια ανθρωπογενή ακρόπολη που δέσποζε στις επίπεδες πεδιάδες και ήταν ορατή από απόσταση χιλιομέτρων.

Πολύ πριν φτάσει κάποιος στην πόλη, θα αντιλαμβανόταν την παρουσία της. Οι κάτοικοι της Ουρούκ είχαν καλλιεργήσει τη γύρω γη, αξιοποιώντας την ύπαιθρο για να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες τους. Σε εκατοντάδες χιλιάδες στρέμματα αγρών, με τεχνητή άρδευση μέσω καναλιών, παράγονταν σιτάρι, πρόβατα και χουρμάδες που έθρεφαν τη μητρόπολη καθώς και κριθάρι από το οποίο παρασκευαζόταν η μπίρα, το ποτό του λαού.

Εντυπωσιακότεροι όλων ήταν οι πανύψηλοι ναοί, αφιερωμένοι στη θεά του έρωτα και του πολέμου, την Εάνα, και στον Άνου, τον θεό του ουρανού, και χτισμένοι πάνω σε γιγάντιες εξέδρες ψηλά, πάνω από την πόλη. Σαν τα κωδωνοστάσια και τους τρούλους της Φλωρεντίας ή σαν το δάσος από ουρανοξύστες στη Σαγκάη του 21ου αιώνα, ήταν ένα αδιαμφισβήτητο οπτικό στοιχείο. Χτισμένοι από ασβεστόλιθο και επενδυμένοι με γυψοκονίαμα, ο Μεγάλος Ναός του Άνου αντανakλούσε το φως του ήλιου εξίσου εντυπωσιακά με οποιονδήποτε σύγχρονο ουρανοξύστη. Σαν φάρος της στεριάς στις πεδιάδες, εξέπεμπε ένα μήνυμα πολιτισμού και ισχύος.

Για τους αρχαίους κατοίκους της Μεσοποταμίας, η πόλη αντιπροσώπευε τον θρίαμβο της ανθρωπότητας επί της φύσης· αυτό ήταν σαφές από το επιβλητικό τεχνητό τοπίο. Τα τείχη της πόλης, κατάσπαρτα με πύλες και πύργους που εξείχαν, είχαν περίμετρο εννέα χιλιόμετρα και ύψος επτά μέτρα. Μπαίνοντας από κάποια πύλη, αμέσως θα έβλεπε κάποιος τον τρόπο με τον οποίο οι κάτοικοι της πόλης είχαν καταικήσει τη φύση. Την κυρίως πόλη περιέβαλλαν περιποιημένοι κήποι που παρήγαν φρούτα, βότανα και λαχανικά. Ένα εκτεταμένο δίκτυο καναλιών μετέφερε νερό από τον Ευφράτη στην καρδιά της πόλης. Ένα υπόγειο σύστημα πλίνθινων αγωγών διοχέτευε τα απόβλητα δεκάδων χιλιάδων ανθρώπων εκτός των τειχών. Οι κήποι και τα φοινικόδεντρα σταδιακά έδιναν τη θέση τους στο επεκτεινόμενο κέντρο της πόλης. Λαβύρινθοι από στενούς, ελικοειδείς δρόμους και σοκάκια ασφυκτικά γεμάτα με μικρά σπίτια χωρίς παράθυρα, που θα έμοιαζαν αφόρητα πυκνόκτιστα, με ελάχιστους υπαίθριους χώρους, αλλά αυτή η διάταξη ήταν ειδικά σχεδιασμένη ώστε να δημιουργεί ένα αστικό μικροκλίμα όπου ο ίσκιος και το αεράκι από τα στενά σοκάκια και τα πυκνόκτιστα σπίτια μειρίαζαν την ένταση του ήλιου της Μεσοποταμίας.¹⁰

Θορυβώδης, ασφυκτικά γεμάτη, πολύβουη, η Ουρούκ και οι αδελφές πόλεις της στη Μεσοποταμία ήταν μοναδικές στη γη. Σε ένα λογοτεχνικό έργο περίπου της ίδιας περιόδου με το *Έπος του Γκιλγκαμές* ο συγγραφέας φαντάζεται τη θεά Ινάνα να εξασφαλίζει τα εξής: